

„W tej sytuacji
sprawę znów odłożono”.
Kwestia prawosławia
w województwie krakowskim
na marginesie sprawozdania
Wydziału do spraw Wyznań
z 1969 r.

Witold Bobryk

INSTYTUT BADAŃ NAD DZIEDZICTWEM
KULTUROWYM EUROPY W BIAŁYMSTOKU
ORCID: 0000-0002-8009-5016

ABSTRACT

“At this point, the case has been postponed again”. The issue of Orthodoxy in the Kraków Voivodship on the margins of the report of the Department for Religious Affairs of 1969. After World War II, the displacement of the population irreversibly changed the ethnic and religious structure of south-eastern Poland. The Lemko people who lived in the districts of Nowy Sącz and Nowy Targ were displaced from the area of the Kraków voivodeship. Most of the people belonging to this ethnic group were of the Greek Catholic faith. In the interwar period, however, some of them converted to Orthodoxy. There were nine churches of this religion in the Nowy Sącz district. All of them were closed due to the displacement of the faithful. The liberalization of the system allowed expatriates to return. For many reasons only few of them returned. None of the Orthodox parishes in the Krakow Province resumed their activities. However, efforts were made to set up pastoral centers. This was met with the

reluctance of the local authorities. In 1969, the national religious administration conducted a survey on the functioning of the Orthodox Church in the country. In response, a report was prepared on the situation of this religion in the Krakow Province.

KEY WORDS: Orthodox Church, state religious policy, population resettlement, Lemkos

SŁOWA KLUCZOWE: Cerkiew prawosławna, polityka wyznaniowa państwa, przesiedlenie ludności, Łemkowie

Przesiedlenia ludności na trwałe zmieniły strukturę etniczną i religijną południowo-wschodniej Polski, w tym również terenów wchodzących w skład województwa krakowskiego. Wkrótce po zakończeniu działań wojennych obszar tej jednostki administracyjnej, na skutek utworzenia województwa rzeszowskiego, uległ modyfikacji¹. Z czterech powiatów zamieszkałych przez Łemków: gorlickiego, jasielskiego, nowosądeckiego i nowotarskiego, w granicach województwa krakowskiego pozostały tylko dwa ostatnie. Zasięg osadnictwa łemkowskiego na terenie tej jednostki administracyjnej szczebla wojewódzkiego wyznaczały na zachodzie cztery wsie w powiecie nowotarskim: Biała Woda, Czarna Woda, Jaworki i Szlachtowa (łem. *Біла Вода, Чорна Вода, Явірky, Шляхтова*), położone w dolinie Ruskiego Potoku (obecna nazwa Grajcarek), tworzące enklawę zwaną Rusią Szlachtowską. Północną granicę stanowił pas wiosek na terenie powiatu nowosądeckiego, ciągnący się od Królowej Ruskiej (łem. *Крільова Руска*, obecna nazwa Królowa Górna) przez Boguszę, Binczarową i Wawrzkę (łem. *Богуша, Білцарева, Вафка*) w kierunku Ropicy Ruskiej (łem. *Ропиця Руска*, obecna nazwa Ropica Górna), miejscowości położonej w powiecie gorlickim, wchodzącym po wojnie w skład województwa rzeszowskiego. Tereny zamieszkałe zwarcie przez Łemków dzieliła granica polsko-czechosłowacka. Po południowej stronie Karpat, na obszarze sąsiadującym

¹ Dekret z dnia 7 lipca 1945 r. o utworzeniu województwa rzeszowskiego, Dz.U. z 1945 r. Nr 27, poz. 168.

2 *Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej. Opracowany na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dn. 30 września 1921 r. i innych źródeł urzędowych*, t. 12: *Województwo krakowskie*, Warszawa 1925.

3 J. Moklak, *Łemkowszczyzna w Drugiej Rzeczypospolitej. Zagadnienia polityczne i wyznaniowe*, Kraków 1997, s. 93; *idem*, *Życie polityczne i religijne ludności łemkowskiej powiatu krośnieńskiego w latach 1918–1939 (z uwzględnieniem Pogórza Strzyżowskiego)* [w:] *Ruś krośnieńska. Szkice i studia na temat „wyspy” łemkowskiej*, S. Dubiel-Dmytryszyn (red.), Węglówka 2013, s. 46–48.

4 S. Dudra, *Integracyjna i kulturotwórcza rola Cerkwi w życiu prawosławnych Łemków* [w:] *Łemkowie*, B. Machul-Tełus (red.), Warszawa 2013, s. 62.

5 R. Dubec, *Z dziejów parafii prawosławnych na Łemkowszczyźnie w okresie międzywojennym*, Gorlice 2011, s. 28, 79, 94–95, 129–130, 161–162, 197–198.

6 *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 4 grudnia 1931 r. w sprawie zniesienia oraz zmiany granic niektórych powiatów na obszarze województwa krakowskiego*, Dz.U. z 1932 r. Nr 1, poz. 3.

7 *Drugi powszechny spis ludności z dn. 9 XII 1931 r. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo krakowskie bez miasta Krakowa*, Warszawa 1938, s. 31–32; *Drugi powszechny spis ludności z dn. 9 XII 1931 r. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. Miasto Kraków*, Warszawa 1938, s. 11.

z województwem krakowskim, ludność łemkowska zwana tam Rusinami żyła na terenie dwóch historycznych regionów Słowacji – Spisza i Szarysza (słow. *Spiš, Šariš*).

Łemkowie zamieszkujący przed wojną pogranicze dwóch województw – krakowskiego i lwowskiego – w przeważającej większości byli wyznania grekokatolickiego. W 1921 r., podczas pierwszego spisu powszechnego na terenie pięciu powiatów wchodzących w skład województwa krakowskiego: gorlickiego, grybowskiego, jasielskiego, nowosądeckiego i nowotarskiego, odnotowano 51 044 grekokatolików i zaledwie 142 prawosławnych². Sytuacja w ciągu kilku następnych lat uległa jednak zmianie na skutek konwersji. Proces przechodzenia na prawosławie 16 listopada 1926 r. zapoczątkowali parafianie z Tyławy, miejscowości położonej w powiecie krośnieńskim, wchodzącym w skład województwa lwowskiego. Bezpośrednią przyczyną tego wydarzenia, powszechnie zwanego schizmą tyławską, było wprowadzenie zmian w tekstach liturgicznych, polegających na zastąpieniu terminu *prawosławny* (*i za всіх православних християн*) określeniem *prawowierny* (*i za всіх правовірних християн*)³. Konflikt dotyczący sfery religijnej miał jednak podłoże polityczne. Od wielu lat na płaszczyźnie wyznaniowej ścierały się dwie orientacje – staroruska i ukraińska⁴. W niektórych przypadkach powodem zmiany wyznania były zatargi pomiędzy księżmi a wiernymi⁵.

W 1931 r., podczas drugiego spisu powszechnego na terenie czterech powiatów: gorlickiego, jasielskiego, nowosądeckiego i nowotarskiego, odnotowano 48 722 grekokatolików i 11 335 prawosławnych. Przy publikacji wyników drugiego spisu powszechnego uwzględniono podział administracyjny województwa zgodnie ze stanem na 1 sierpnia 1934 r. W tym czasie od ponad dwóch lat nie istniał już powiat grybowski. Tereny zamieszkałe przez Łemków włączono do dwóch starostw – gorlickiego i nowosądeckiego⁶. W obrębie województwa 94,25% grekokatolików i 94,42% prawosławnych żyło na obszarze czterech jednostek administracyjnych szczebla powiatowego⁷.

Wierni obu Kościołów wschodnich zamieszkiwali południowe tereny powiatów: jasielskiego, gorlickiego, nowosądeckiego i nowotarskiego, położonych wzdłuż granicy z Czechosłowacją. Liczba ludności prawosławnej na ich obszarze w ciągu 10 lat wzrosła osiemdziesięciokrotnie. Konflikt religijny podzielił jednak społeczność łemkowską i miał negatywny wpływ na integralność tej niewielkiej wspólnoty etnicznej⁸.

⁸ B. Halczak, *Dzieje Łemków od średniowiecza do czasów współczesnych*, Warszawa 2015, s. 114.

Tabela 1. Struktura wyznaniowa powiatów: gorlickiego, jasielskiego, nowosądeckiego i nowotarskiego, w województwie krakowskim w świetle drugiego spisu powszechnego

Powiat	Ludność ogółem	Wyznanie									
		rzymskokatolickie	%	greckokatolickie	%	prawosławne	%	mojżeszowe	%	inne	%
Gorlice	104 805	73 788	70,41	20 134	19,21	4 958	4,73	5 578	5,32	347	0,33
Jasło	116 146	102 213	88,00	4 991	4,30	2 668	2,30	5 786	4,98	488	0,42
Nowy Sącz	183 867	141 857	77,15	21 413	11,65	3 647	1,98	15 135	8,23	1 815	0,99
Nowy Targ	129 489	121 767	94,04	2 234	1,73	62	0,04	4 853	3,75	573	0,44

Źródło: *Drugi powszechny spis ludności z dn. 9 XII 1931 r. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo krakowskie bez miasta Krakowa*, Warszawa 1938, s. 31–32.

Konwersję na prawosławie zahamowało wyodrębnienie z zachodnich terenów greckokatolickiej diecezji przemyskiej osobnej jednostki kościelnej, podlegającej bezpośrednio Stolicy Świętej. Kongregacja do spraw Kościołów Wschodnich, po uzyskaniu akceptacji rządu polskiego, dekretem *Quo aptius consuleret* z 10 lutego 1934 r., utworzyła na okres 10 lat Apostolską Administrację łemkowszczyzny, w skład której weszło dziewięć dekanatów: bukowski, dukielski, dynowski, gorlicki,

9 M. Ryńca, *Administracja Apostolska Łemkowszczyzny w latach 1945–1947*, Kraków 2001, s. 14–15.

10 *Шематизм греко-католицького духовенства Апостолької Адміністрації Лемковщини 1936*, Львів 1936, s. 1–161.

11 *Ibidem*.

12 B. Halczak, *op.cit.*, s. 114.

grybowski, krośnieński, muszyński, rymanowski i sanocki⁹, liczących łącznie 122 parafie¹⁰. W 1935 r. według danych zamieszczonych w *Schematyzmie* liczba grekokatolików na terenie tej jednostki kościelnej wynosiła 127 305, a prawosławnych – 17 593¹¹. Pierwsi z nich stanowili zatem 87,86%, a drudzy – 12,14% ogółu wyznawców obu Kościołów wschodnich zamieszkałych na obszarze Apostolskiej Administracji Łemkowszczyzny. Wprawdzie statystyki kościelne najczęściej zawierają przybliżone dane, to zestawienie ich z wynikami drugiego spisu powszechnego świadczyć może o stabilizowaniu się sytuacji wyznaniowej w tym regionie. Na zahamowanie konwersji zasadniczy wpływ miały jeszcze dwa czynniki. Pierwszy z nich to zwiększenie obciążeń finansowych na rzecz parafii prawosławnych, spowodowany budową cerkwi oraz wzrostem kosztów utrzymania duchownych z powodu braku majątków beneficjalnych oraz dotacji ze strony państwa. Drugi natomiast to nierozumienie lokalnej specyfiki przez księży, najczęściej pochodzących z byłego zaboru rosyjskiego¹².

W 1935 r. na terenie powiatu nowosądeckiego, który po wojnie pozostał w granicach województwa krakowskiego, w *Schematyzmie* odnotowano 22 507 grekokatolików i 3761 prawosławnych. Ludność prawosławna stanowiła większość tylko na obszarze dekanatu grybowskiego. Na terenie powiatu nowosądeckiego zlokalizowanych było sześć parafii wchodzących w jego skład. Liczba prawosławnych na ich obszarze wynosiła 3703. W powiecie nowosądeckim 98,46% wyznawców prawosławia żyło na terenie dekanatu, którego granica na tym odcinku wyznaczała wcześniej zachodni kraniec starostwa grybowskiego. Wyznawcy prawosławia dominowali na obszarze czterech sąsiadujących ze sobą parafii greckokatolickich: Binczarowej, Florynki, Kamiannej i Królowej Ruskiej (łem. *Білцарева, Фльоринка, Камяна, Крільова Руска*). W dekanacie muszyńskim, obejmującym pozostałe parafie greckokatolickie na terenie powiatu nowosądeckiego, liczba ich wynosiła zaledwie 58 osób. W Szlachtowej

i Jaworkach, parafiach położonych w powiecie nowotar-
skim, które również wchodziły w skład tego dekanatu,
odnotowano 2176 grekokatolików. Pierwsza z nich liczyła
672 wiernych, a druga – 2176. Na terenie obu parafii nie
odnotowano jednak osób wyznania prawosławnego¹³.

¹³ Шематизм греко-католицького
духовенства..., s. 34–43, 87–114.

Tabela 2. Grekokatolicy i prawosławni na terenie powiatu nowo-
sądeckiego w 1935 r.

Dekanat	Parafia grekokatolicka		Liczba grekokatolików	Liczba prawosławnych na terenie parafii
	Nazwa miejscowości w języku polskim	Nazwa miejscowości w języku łemkowskim		
grybowski	Berest	Берест	950	10
	Binczarowa	Білцарева	96	567
	Czyrna	Чырна	659	374
	Florynka	Фльоринка	286	1246
	Kamianna	Камяна	0	405
	Królowa Ruska	Крільова Руска	99	1101
muszyński	Krynica (wieś)	Крениця	2139	–
	Leluchów	Лелюхів	682	–
	Łabowa	Лабова	2800	–
	Maciejowa	Матієва	1024	–
	Milik	Милик	1110	40
	Mochnaczka Niżna	Мохначка Нижна	1346	–
	Nowa Wieś	Нова Вес	1430	2
	Nowy Sącz	Новий Санч	180	–
	Powroźnik	Поворозник	1055	–
	Roztoka Wielka	Розтока Велика	774	–
	Słotwiny	Солотвини	685	16
	Tylicz	Тилич	1956	–
	Wierchomla Wielka	Вірхомля Велика	2125	–
	Wojkowa	Войкова	393	–
	Złockie	Злоцке	1873	–
	Żegiestów	Жегестів	1345	–

Źródło: Шематизм греко-католицького духовенства
Апостолької Адміністрації Лемковщини 1936, Львів 1936, s. 34–43,
87–109.

14 J. Mokłak, *Kształtowanie się struktury Kościoła prawosławnego na Łemkowszczyźnie w Drugiej Rzeczypospolitej* [w:] *Przez dwa stulecia XIX i XX w. Studia historyczne ofiarowane prof. Wacławowi Felczakowi*, W. Fraziek (red.), Kraków 1993, s. 68.

15 R. Dubec, *op.cit.*, s. 48, 85–86, 96, 99–100, 119–120, 130, 141, 146.

16 K. Urban, *Struktura administracyjno-kościelna w latach 1939–1992* [w:] *Kościół prawosławny w Polsce dawniej i dziś*, L. Adamczuk, A. Mironowicz (red.), Warszawa 1993, s. 67–68.

17 *Szematyzm. Katalog świętyń i duchowieństwa prawosławnej diecezji przemysko-nowosądeckiej*, R. Dubec, J. Felenczak (oprac.), Gorlice 1999, s. 17.

18 K. Urban, *Z dziejów Kościoła prawosławnego na Łemkowszczyźnie w latach 1945–1947*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie”, 460 (1995), s. 101.

19 Sosna G., Troc-Sosna A., *Hierarchia i kler Kościoła prawosławnego w granicach II Rzeczypospolitej i Polski powojennej w XIX–XXI wieku*, Ryboły 2012, s. 48.

W 1929 r. na terenie Łemkowszczyzny funkcjonowało zaledwie sześć prawosławnych placówek duszpasterskich uznawanych przez państwo. W następnych latach stan ten nie uległ zmianie. Cztery z nich zorganizowano na terenie województwa krakowskiego. Parafia lwowska posiadała filie w Czarnem i Radocynie (łem. *Чорне, Радоцина*) w powiecie gorlickim oraz Desznicy (łem. *Дошниця*) w powiecie jasielskim. Natomiast położona na terenie powiatu nowosądeckiego Bogusza (łem. *Богуша*) stanowiła filię parafii w Piotrkowie Trybunalskim¹⁴. W rzeczywistości jednak ośrodków prawosławnego życia religijnego było więcej. W latach 30. na obszarze powiatu nowosądeckiego oprócz Boguszy funkcjonowały jeszcze placówki duszpasterskie w Binczarowej, Czurnej, Florynce, Kamiannej, Królowej Ruskiej, Miliku, Piorunce i Wawrzce (łem. *Білцарева, Чырна, Фльоринка, Камяна, Крільова Руска, Милик, Перунка, Вафка*). W miejscowościach tych wybudowano cerkwie¹⁵, co świadczy o krzepnięciu lokalnych wspólnot. Status prawny prawosławnych placówek duszpasterskich został uregulowany dopiero podczas okupacji wraz z utworzeniem diecezji krakowsko-łemkowskiej, obejmującej dystrykt krakowski, która funkcjonowała w ramach Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego w Generalnej Guberni, utworzonego we wrześniu 1940 r. z części terytorium diecezji metropolitarnej, wchodzącego w skład tej niemieckiej jednostki administracji okupacyjnej. Po ataku III Rzeszy na Związek Radziecki obszar diecezji powiększono o terytorium dystryktu galicyjskiego. Wraz z rozszerzeniem granic przyjęła ona nazwę krakowsko-łemkowsko-lwowskiej. Diecezja liczyła 46 parafii, z których większość zlokalizowana była na terenie Łemkowszczyzny¹⁶. Sieć placówek duszpasterskich uzupełniały cerkwie filialne¹⁷. Diecezją kierował abp Paladiusz (Widybida-Rudenko), który rezydował w Warszawie¹⁸. Po wojnie osiadł w Stanach Zjednoczonych¹⁹. Część diecezji, która pozostała w granicach państwa polskiego, 15 lipca 1946 r. ponownie

włączono w skład eparchii metropolitarnej. Z kolei 12 listopada 1948 r. tereny województwa krakowskiego i rzeszowskiego weszły w skład nowo utworzonej diecezji łódzko-wrocławskiej, która po reorganizacji przeprowadzonej 7 września 1951 r. nosiła nazwę łódzko-poznańskiej. W 1958 r. obszar województwa rzeszowskiego został włączony do eparchii warszawsko-bielskiej²⁰. Decyzja ta oznaczała podział Łemkowszczyzny pod względem administracyjnej przynależności kościelnej.

Dezintegrację Cerkwi prawosławnej na terenie powiatu nowosądeckiego, podobnie jak w całym regionie obu Kościołów wschodnich, spowodowała deportacja ludności. Wkrótce po zajęciu Sądecczyzny przez Armię Czerwoną, co nastąpiło w wyniku operacji zachodnio-karpackiej przeprowadzonej w styczniu 1945 r., rozpoczęto akcję przesiedleńczą, zgodnie z zawartym 9 września 1944 r. układem pomiędzy Polskim Komitetem Wyzwolenia Narodowego a Rządem Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej²¹. Z powiatu nowosądeckiego do wysiedlenia zakwalifikowano 19 969 osób, a z nowotarskiego – 2099. W pierwszym przypadku ekspatriowano 17 740 z nich, a w drugim – 1857²². Z całego województwa krakowskiego na sowiecką Ukrainę przesiedlono łącznie 20 093 osoby²³. Największą liczbę ze zrozumiałych względów stanowili ekspatrianci z terenu starostwa nowosądeckiego.

Proces dezintegracji obu Kościołów wschodnich zakończyła akcja „Wisła”. W jej wyniku z województwa krakowskiego na ziemię poniemieckie przesiedlono 9307 osób, co stanowiło 6,32% wszystkich ekspatriowanych podczas tej operacji wojskowej z terenów trzech południowo-wschodnich województw²⁴. Z powiatu nowosądeckiego wysiedlono 8920 osób, a z nowotarskiego – 387. W pierwszym z nich deportacja ludności trwała od 27 czerwca do 15 lipca 1947 r. Natomiast w drugim akcją przesiedleńczą przeprowadzono w ciągu dwóch dni – 13 i 14 lipca²⁵. Powracających samowolnie osadzano w Centralnym Obozie Pracy w Jaworznie²⁶, zlokalizowanym w jednym z byłych podobozów KL Auschwitz – Arbeitslager „Neu-Dachs”

²⁰ K. Urban, *Struktura administracyjno-kościelna...*, s. 68–69.

²¹ *Repatriacja czy deportacja. Przesiedlenie Ukraińców z Polski do USRR 1944–1946*, t. 1: *Dokumenty 1944–1945*, E. Misiło (red.), Warszawa 1996, s. 30–38, 45–59.

²² *Repatriacja czy deportacja. Przesiedlenie Ukraińców z Polski do USRR 1944–1946*, t. 2: *Dokumenty 1946*, E. Misiło (red.), Warszawa 1999, s. 360.

²³ *Ibidem*, s. 357.

²⁴ *Akcja „Wisła” 1947. Dokumenty i materiały*, E. Misiło (red.), Warszawa 2013, s. 1051.

²⁵ *Ibidem*, s. 1013–1014.

²⁶ G. Motyka, *Od rzezi wołyńskiej do akcji „Wisła”. Konflikt polsko-ukraiński 1943–1947*, Kraków 2011, s. 430.

27 K. Miroszewski, *Centralny Obóz Pracy Jaworzno (1945–1950)* [w:] *Obóz dwóch totalitaryzmów Jaworzno 1943–1956*, K. Miroszewski, Z. Woźniczka (red.), Jaworzno 2007, s. 38.

28 G. Motyka, *op.cit.*, s. 432.

29 *Dekret z dnia 5 września 1947 r. o przejściu na własność Państwa mienia pozostałego po osobach przesiedlonych do Z.S.R.R.*, Dz.U. z 1947 r. Nr 59, poz. 318.

30 *Dekret z dnia 28 września 1949 r. o zmianie dekretu z dnia 5 września 1947 r. o przejściu na własność Państwa mienia pozostałego po osobach przesiedlonych do Z.S.R.R.*, Dz.U. z 1949 r. Nr 53, poz. 404.

31 R. Dubec, *op.cit.*, s. 130, 145.

32 *Ibidem*, s. 92, 98.

33 *Ibidem*, s. 49.

34 *Ibidem*, s. 147.

35 *Ibidem*, s. 44–45, 100, 122.

36 M. Barwiński, *Geograficzno-polityczne uwarunkowania sytuacji Ukraińców, Łemków, Białorusinów i Litwinów w Polsce po 1944 roku*, Łódź 2013, s. 129.

37 *Akcja „Wisła” 1947...*, s. 1013–1014.

nr 147²⁷. W 1950 r. z powiatu nowotarskiego ponownie wysiedlono osoby, które na własną rękę powróciły w rodzinne strony²⁸.

Opuszczone cerkwie i pozostawiony majątek beneficyjalny przejęło państwo, niezgodnie zresztą z obowiązującym prawem. Dekret z 5 września 1947 r., wydany już po zakończeniu akcji „Wisła”, dotyczył tylko osób fizycznych wysiedlonych do Związku Radzieckiego²⁹. Postanowienia jego na osoby prawne rozszerzono dopiero dwa lata później³⁰. Oba akty prawne nie obejmowały osób przesiedlonych na ziemię poniemieckie, co w ówczesnej rzeczywistości nie miało większego znaczenia. W praktyce jednak majątkiem pozostawionym przez wysiedleńców rozporządzało państwo jeszcze przed uregulowaniem tej kwestii na drodze prawnej. W powiecie nowosądeckim świątynie prawosławne w Miliku i Piorunce rozebrano, zanim wydano dekret pozwalający przejmować majątek cerkiewny³¹. W latach 50. ich los podzieliły cerkwie w Binczarowej i Florynce³². W Królowej Ruskiej po wysiedleniu mieszkańców na Ukrainę w świątyni urządzono świetlicę wiejską³³. Podobnie zrobiono również w Czyrnej³⁴. W Boguszy, Kamiennej i Wawrzce cerkwie przejął Kościół rzymskokatolicki³⁵.

Liberalizacja systemu, którą przyniosła odwilż październikowa, umożliwiła przesiedlonym na ziemię poniemieckie powroty w rodzinne strony. Zjawisko to z różnych powodów nie przybrało jednak masowego charakteru. Z powiatu nowosądeckiego 66,54% wszystkich ekspatriantów deportowano do Związku Radzieckiego, a na Ziemię Zachodnie i Północne – 33,46%. Na teren województwa krakowskiego powróciła tylko niewielka część wysiedlonych podczas akcji „Wisła”, ponieważ miejscowe władze poza wyjątkami nie wyrażały zgody na powtórne ich osiedlanie³⁶. Deportacji na ziemię poniemieckie uniknęli tylko nieliczni³⁷. Z tych dwóch powodów Łemkowie na terenie powiatu nowosądeckiego nie tworzyli większych skupisk, co utrudniało duchownym prawosławnym, jak i grekokatolickim prowadzenie wśród nich pracy duszpasterskiej.

Działania władz państwowych wobec obu Kościołów wschodnich determinowała polityka narodowościowa. Założenia jej wobec społeczności ukraińskiej, w tym również ludności łemkowskiej, uznawanej przez państwo za ukraińską grupę etnograficzną, określiła uchwała Biura Politycznego Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej z 4 kwietnia 1952 r. „w sprawie środków zmierzających do poprawy sytuacji gospodarczej ludności ukraińskiej w Polsce i do wzmoczenia wśród niej pracy politycznej”³⁸. O zmianie polityki wobec tej mniejszości narodowej, dokonanej pięć lat po akcji „Wisła”, zadecydowało niepowodzenie dotychczasowej strategii, wzmacniającej poczucie odrębności tej grupy narodowościowej, a przez to utrudniającej proces jej asymilacji³⁹. W celu osłabienia działającej nielegalnie Cerkwi greckokatolickiej, utożsamianej z etnosem ukraińskim, uznano za konieczne udzielenie wsparcia Polskiemu Autokefalicznemu Kościołowi Prawosławnemu, nie tylko zróżnicowanemu pod względem narodowościowym, ale także akceptującemu powojenną rzeczywistość. Przyjętych wówczas założeń polityki wyznaniowej nie przekreśliła nawet destalinizacja państwa. W trakcie odwilży władze centralne zaczęły wspierać misje prawosławne na terenie województwa rzeszowskiego, aby osłabić wśród społeczności ukraińskiej znaczenie nieuznawanej przez państwo Cerkwi greckokatolickiej.

Na terenie południowo-wschodniej Polski administracja różnego szczebla często niechętnie odnosiła się do planów wspierania prawosławia⁴⁰. Z jej punktu widzenia placówki tego wyznania, funkcjonujące na podległym im terenie, sprzyjały odradzaniu się życia ukraińskiego. Z tego powodu niejednokrotnie sabotowano polecenia władz centralnych⁴¹. W województwie rzeszowskim doszło nawet do sporu pomiędzy miejscowym Wydziałem do spraw Wyznań a Urzędem do spraw Wyznań⁴², odpowiedzialnym za nadzór nad kościołami i związkami wyznaniowymi w państwie. Podobnie Wydział do spraw Wyznań Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Krakowie

38 Archiwum Akt Nowych [dalej: AAN], Urząd do Spraw Wyznań [dalej: UdsW], sygn. 25/730, Uchwała Biura Politycznego KC PZPR w sprawie środków zmierzających do poprawy sytuacji gospodarczej ludności ukraińskiej w Polsce i do wzmoczenia wśród niej pracy politycznej, s. 16.

39 R. Drozd, B. Halczak, *Dzieje Ukraińców w Polsce w latach 1921–1989*, Warszawa 2010, s. 187.

40 S. Dudra, *Odbudowa prawosławnej sieci parafialnej na Łemkowszczyźnie po 1956 roku jako element wielokulturowości regionu*, „Studia z Geografii Politycznej i Historycznej”, 3 (2014), s. 310–311.

41 A. Mironowicz, *Kościół prawosławny na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*, Białystok 2005, s. 273.

42 AAN, UdsW, sygn. 131/398, Notatka o sytuacji prawosławia na Rzeszowszczyźnie, 25 IV 1969, s. 149.

43 AAN, UdsW, sygn. 131/396, Sprawozdanie Wydziału do spraw Wyznań Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Krakowie [dalej: WdsW PWRN w Krakowie], 15 VII 1969, s. 194–196.

44 *Ibidem*.

45 AAN, UdsW, sygn. 131/396, Pismo Urzędu do spraw Wyznań [dalej: UdsW] skierowane do Wydziałów do spraw Wyznań, 16 VI 1969, s. 140.

46 AAN, UdsW, sygn. 131/396, Sprawozdanie WdsW PWRN w Krakowie, 15 VII 1969, s. 194.

47 *Dekret z dnia 31 grudnia 1956 r. o wyłączeniu z województw miast: Krakowa, Poznania i Wrocławia oraz nadaniu miejskim radom narodowym tych miast uprawnień wojewódzkich rad narodowych*, Dz.U. z 1957 r. Nr 1, poz. 1.

48 B.G. Sala, *Synagogi krakowskie*, Łódź 2019, s. 131–135.

niechętnie odnosił się do próby utworzenia parafii prawosławnej na terenie powiatu nowosądeckiego, podpierając się skwapliwie przy tym opinią miejscowych władz⁴³.

Swoje stanowisko w tej kwestii Wydział przedstawił w sprawozdaniu z 15 lipca 1969 r., podpisanym przez kierownika Stefana Pachołka, a skierowanym do Urzędu do spraw Wyznań⁴⁴, w odpowiedzi na sondaż przeprowadzony „w celu zebrania materiałów dotyczących stanu faktycznego Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego”. Pismo w tej sprawie z datą 16 czerwca 1969 r. do podległych jednostek we wszystkich województwach i miastach wydzielonych skierował Tadeusz Dusik, wicedyrektor Urzędu do spraw Wyznań. Kwestionariusz zawierał dwa punkty: w pierwszym wymagano opracowania wykazu placówek duszpasterskich, z podaniem liczby wiernych i „określeniem ich przynależności narodowej”. W drugim zobowiązano do przygotowania rejestru duchownych i sporządzenia ich charakterystyki⁴⁵. Nadesłane odpowiedzi stanowią cenny materiał źródłowy pozwalający poznać nie tylko stan Cerkwi prawosławnej u schyłku epoki gomułkowskiej, ale również przeanalizować politykę prowadzoną wobec tej wspólnoty religijnej przez poszczególne jednostki administracji wyznaniowej.

Na terenie województwa krakowskiego Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny nie posiadał placówek duszpasterskich⁴⁶. W skład tej jednostki administracyjnej szczebla wojewódzkiego nie wchodził jednak Kraków, który 1 stycznia 1957 r. otrzymał status miasta wydzielonego⁴⁷. W Krakowie istniała parafia prawosławna pw. Zaśnięcia Przenajświętszej Bogurodzicy (*Успения Пресвятой Богородицы*). Cerkiew mieściła się w dawnej synagodze *Ahawat Raim* (*Miłość Bliźniego*) przy ul. Szpitalnej 24⁴⁸. W obiekcie tym funkcjonuje zresztą do dnia dzisiejszego. Losy parafii krakowskiej w czasach Polski Ludowej stanowią odrębny problem badawczy, który zasługuje na osobne opracowanie.

W sprawozdaniu Wydziału do spraw Wyznań Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Krakowie przedstawiono

podejmowane od 10 lat starania, w celu utworzenia na terenie powiatu nowosądeckiego parafii prawosławnej. Pierwszy z wnioskami wystąpił ks. Jan Lewiarz, który kierował działalnością misyjną na terenie województwa rzeszowskiego. Duchowny ten zabiegał o przekazanie prawosławnym cerkwi w Krynicy i Tyliczu, użytkowanych przez Kościół rzymskokatolicki. W sprawozdaniu niezgodnie z prawdą określono cel starań prawosławnych – „reaktywowanie swej parafii na terenie Tylicza”. Ponownie błąd pojawił się przy stwierdzeniu, że wcześniej posiadali oni świątynie w Krynicy-wsi i Tyliczu⁴⁹, chociaż pierwotnie objekty te stanowiły własność grekokatolików⁵⁰. Świadczyć to może o nie najlepszej znajomości przez pracowników Wydziału problematyki związanej z funkcjonowaniem w przeszłości obu Kościołów wschodnich na terenie tej jednostki administracyjnej szczebla wojewódzkiego.

W 1966 r. na skutek starań ks. Jerzego Krysiaka, pracującego na terenie województwa rzeszowskiego, Urząd do spraw Wyznań „nie wykluczył możliwości przekazania niektórych obiektów pocerkiewnych Kościołowi prawosławnemu”. W lutym następnego roku Wydział do spraw Wyznań w Krakowie zwrócił się do władz powiatowych o wydanie w tej sprawie opinii. W piśmie nie podano jednak nazwisk decydentów, tylko pełnione przez nich funkcje⁵¹. Przewodniczącym Powiatowej Rady Narodowej był wówczas Kazimierz Węglarski⁵². Podobnie sytuacja przedstawia się w przypadku sekretarza Komitetu Powiatowego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. W tym czasie stanowisko to piastował Witold Adamuszek⁵³, którego rok później zastąpił Alfred Potoczek⁵⁴. Trzecią osobą wymienioną w tekście był komendant powiatowy Milicji Obywatelskiej. Sprawami wyznaniowymi z urzędu zajmował się jednak zastępca komendanta do spraw bezpieczeństwa. W tym czasie funkcję tę pełnił kpt. Józef Kordyl, kilka miesięcy później awansowany na stopień majora⁵⁵, z którym najprawdopodobniej konsultowano się w tej sprawie. W opinii przedstawicieli miejscowych władz powstanie parafii prawosławnej wpłynęłoby negatywnie na

49 AAN, UdsW, sygn. 131/396, Sprawozdanie WdsW PWRN w Krakowie, 15 VII 1969, s. 194.

50 *Шематизм греко-католицького духовенства злучених епархій Перемиської, Самбірської і Сяницької за рік божий 1928*, Перемишль 1928, s. 206, 211–212.

51 AAN, UdsW, sygn. 131/396, Sprawozdanie WdsW PWRN w Krakowie, 15 VII 1969, s. 194–195.

52 A. Kroh, *Kazimierz Węglarski (1911–1990)*, „Rocznik Sądecki”, 22 (1994), s. 438.

53 J. Leśniak, *Nowa encyklopedia Sądecka*, Nowy Sącz 2017, s. 12.

54 *Ibidem*, s. 625.

55 M. Kasprzycki, *Kadra Referatu ds. Bezpieczeństwa / ds. Służby Bezpieczeństwa KP MO/KMiP MO w Nowym Sączu w latach 1957–1975*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989”, 15 (2017), nr 1, s. 62.

56 AAN, UdsW, sygn. 131/396, Sprawozdanie WdsW PWRN w Krakowie, 15 VII 1969, s. 195.

57 B. Bankowicz, *Kościół katolicki w Polsce pod rządami komunistów*, „Politeja”, 45 (2016), nr 6, s. 328.

58 AAN, UdsW, sygn. 131/396, Sprawozdanie WdsW PWRN w Krakowie, 15 VII 1969, s. 195.

59 J. Lewicki, *O początkach klasyfikacji zabytków. O wadach i zaletach polskich systemów wartościowania zabytków* [w:] *Klasyfikacja i kategoryzacja w systemie ochrony zabytków*, B. Szmygin (red.), Warszawa 2016, s. 100.

60 AAN, UdsW, sygn. 131/396, Sprawozdanie WdsW PWRN w Krakowie, 15 VII 1969, s. 196.

proces asymilacji ludności łemkowskiej, zachodzący pod wpływem otoczenia rzymskokatolickiego. W rezultacie, jak zauważono, może nastąpić wzrost nastrojów nacjonalistycznych, co w konsekwencji spowoduje odrodzenie się antagonizmów na tle narodowościowym i wyznaniowym. Argumentowano, że tworzenie prawosławnych placówek duszpasterskich zachęci Łemków do masowych powrotów. Z kolei napływ imigrantów pociągnie za sobą konflikty z osadnikami zajmującymi ich gospodarstwa⁵⁶.

W połowie 1968 r. władze lokalne zmieniły swoje dotychczasowe stanowisko, tłumacząc to pogorszeniem się relacji w stosunkach państwo–Kościół. W epoce gomułkowskiej punkt kulminacyjny tej konfrontacji stanowiły obchody milenium chrztu Polski⁵⁷, które miały miejsce jeszcze przed podjęciem decyzji w sprawie odmowy erygowania parafii. Zwrot ten mógł nastąpić z powodu zmiany na stanowisku pierwszego sekretarza Komitetu Powiatowego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Po ponownym rozpatrzeniu sprawy postanowiono przekazać prawosławnym cerkiew w Tyliczu, która znajdowała się w posiadaniu miejscowej parafii rzymskokatolickiej pw. św. Apostołów Piotra i Pawła. Powodem odebrania katolikom świątyni filialnej miał być zły stan techniczny cerkwi, stanowiącej obiekt zabytkowy klasy III⁵⁸, czyli posiadający przeciętną wartość⁵⁹. Planowano, że podczas wizji lokalnej przedstawiciele Prezydium Powiatowej Rady Narodowej „stwierdzą karygodne zaniedbanie powierzonego pieczy proboszcza zabytkowego obiektu, zabiorą klucze, które po upływie kilku tygodni przekażą Kościołowi prawosławnemu, a ten natychmiast rozpocznie remont cerkwi”. Po przybyciu na miejsce skonstatowano, że proboszcz prowadził prace renowacyjne świątyni. W tej sytuacji zaniechano realizacji wcześniejszych zamierzeń⁶⁰. Opisane zdarzenie przypomina atmosferę z filmów Stanisława Barei, który potrafił dostrzec absurdy ówczesnej rzeczywistości.

Dalsze starania o utworzenie placówki duszpasterskiej podjął ks. Eugeniusz Lachocki, proboszcz krakowski, którego parafia pozostawała poza jurysdykcją Wydziału do

spraw Wyznań Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Krakowie. Duchowny ten próbował uzyskać akceptację administracji wyznaniowej na odprawianie nabożeństw w obiekcie użytkowanym przez parafię rzymskokatolicką w Krynicy, które miałyby odbywać się za zgodą miejscowego proboszcza. Wydział jednak odroczył podjęcie decyzji, „wychodząc z założenia, że tego rodzaju symbioza nie byłaby pożądana”. Na marginesie sprawozdania Tadeusz Dusik dopisał odręcznie: „Nie wyrażać zgody”⁶¹. O udzielaniu posług religijnych przez ks. Lachockiego na terenie województwa krakowskiego wspomniał również Leon Król, kierownik Wydziału do spraw Wyznań Prezydium Rady Narodowej w Mieście Krakowie, w sprawozdaniu z 2 lipca 1969 r. nadesłanym w odpowiedzi na pytania postawione przez Urząd do spraw Wyznań⁶².

Epilog sprawy stanowi pismo z 20 lutego 1970 r. adresowane do Urzędu do spraw Wyznań, w którym Wydział informuje, „że nie widzi możliwości pozytywnego załatwienia starań Kościoła prawosławnego o reaktywowanie parafii w Tyliczu” z powodów przedstawionych w sprawozdaniu z 15 lipca 1969 r. W jego ocenie bezkonfliktowe odebranie parafii rzymskokatolickiej tamtejszej cerkwi było niemożliwe. Jednocześnie poinformowano, że była plebania greckokatolicka w Krynicy, o której przekazanie również wystąpili prawosławni, zajmuje spółdzielnia. Zaznaczono przy tym, że Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Nowym Sączu ma trudności z przydzieleniem lokalu zastępczego dotychczasowemu użytkownikowi tego obiektu⁶³.

W epoce gomułkowskiej, na skutek oporu ze strony lokalnych władz, nie udało się Polskiemu Autokefalicznemu Kościołowi Prawosławnemu utworzyć parafii na terenie powiatu nowosądeckiego, jedynej jednostki administracyjnej tego szczebla w powojennych granicach województwa krakowskiego, zamieszkałej przed przesiedleniami przez ludność autochtoniczną wyznania prawosławnego. Placówki duszpasterskie zamierzano jednak otworzyć na terenie zamieszkałym przed wojną przez grekokatolików,

61 *Ibidem*.

62 AAN, UdsW, sygn. 131/396, Sprawozdanie WdsW Prezydium Rady Narodowej w Mieście Krakowie, 2 VII 1969, s. 150.

63 AAN, UdsW, sygn. 139/36, Pismo WdsW PWRN w Krakowie do UdsW, 20 II 1970, s. 25.

⁶⁴ Szematyzm. Katalog świętyń i duchowieństwa..., s. 75.

ponieważ miały one służyć prowadzeniu wśród nich pracy misyjnej. Ostatecznie na początku lat 80. prawosławnym udało się uzyskać zgodę na utworzenie parafii i budowę cerkwi w Krynicy⁶⁴. Miało to jednak miejsce już w zupełnie innych realiach politycznych.

ANEKS

Sprawozdanie Wydziału do Spraw Wyznań Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Krakowie z 15 lipca 1969 r. dotyczące oceny Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego.

Archiwum Akt Nowych, Urząd do spraw Wyznań, sygn. 131/396,
s. 194–196.

W tekście zachowano oryginalną pisownię.

Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej
w Krakowie Poufne
Wydział do Spraw Wyznań

Urząd do Spraw Wyznań
w Warszawie
na ręce Tow. V-Dyrektora Dusika
Wasz znak: NK-803/1/34/69 Nasz znak: Wz. IV-11/2/69
z 16.VI.1969 r. z 15 lipca 1969 r.

Sprawa: Kościół Prawosławny – ocena.

W związku z pismem Urzędu liczba i data jak wyżej, Wydział do Spraw Wyznań Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Krakowie zawiadamia, iż Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny na terenie woj. krakowskiego nie posiada żadnej placówki. Wprawdzie od 1959 roku Kościół Prawosławny czyni starania o reaktywowanie swej parafii na terenie Tylicza, pow. Nowy Sącz, niemniej jednak do tej pory nie doszło do jej powstania, z następujących przyczyn: z upoważnienia Metropolity wystąpił w tej sprawie do Wydziału do Spraw Wyznań, w roku 1959, dziekan okręgu sanockiego ks. [Jan] Lewiarz, który postulował wówczas o przekazanie

kościółowi b. cerkwi prawosławnej w Krynicy-wsi i w Tyliczu, gdzie znajdują się najliczniejsze skupiska wyznawców prawosławnych, a gdzie cerkwie użytkowane są od roku 1947 przez parafie rzym. katolickie.

Po przekonsultowaniu przez Wydział sprawy z Urzędem do Spraw Wyznań, stwierdzono wspólnie, że nie widzi się możliwości bezkonfliktowego odebrania cerkwi dotychczasowemu użytkownikowi.

Po dwuletniej przerwie Kościół Prawosławny wznowił jednak swe zabiegi usiłując doprowadzić do konferencji z Przewodniczącym Prezydium WRN [Józef Nagórzański]. Do konferencji jednak nie doszło z powodu dłuższej choroby Przewodniczącego Prezydium w związku z czym Metropolita przeniósł swe starania na teren Urzędu do Spraw Wyznań. W rezultacie tych starań Urząd nie wykluczył możliwości przekazania niektórych obiektów po-cerkiewnych kościołowi prawosławnemu o czym ustnie zakomunikowano kierownikowi tut. Wydziału, a w ślad za tym, pismem z dnia 6 grudnia 1966 r. Urząd zaawizował przybycie w tej sprawie do Wydziału pełnomocnika Metropolity ks. [Jerzego] Krysiaka, który zjawił się z początkiem 1967 r., przedstawiając plan reaktywowania parafii przede wszystkim na terenie pow. nowosądeckiego. Już w czasie tej rozmowy Wydział poinformował ks. Krysiaka, że sprawa nie będzie zbyt prosta ze względu na to, że wszystkie, zdadne do użytku cerkwie na terenie powiatu nowosądeckiego są aktualnie użytkowane przez parafie rzym. katolickie. W tej sytuacji ks. Krysiak przyjął na siebie omówienie z bpem [Jerzym] Ablewiczem ewentualnego, dobrowolnego zrzeczenia się cerkwi choćby w Tyliczu. W kilka dni później zawiadomił jednak Wydział, że z kurią tarnowską nie doszedł w tej sprawie do żadnego porozumienia w związku z czym zwraca się do Wydziału o przekazanie z urzędu cerkwi w Tyliczu.

W lutym 1967 r. przedstawiciele tut. Wydziału przeprowadzili w tej sprawie konsultacje z Przewodniczącym Prezydium PRN, Sekretarzem KP Partii oraz komendantem KP MO w Nowym Sączu.

Stanowisko w/w odnośnie powstania parafii prawosławnej na terenie pow. nowosądeckiego było wówczas jednoznacznie negatywne. Chodziło im mianowicie o to, że:

powołanie do życia parafii prawosławnej w środowisku b. wyznawców prawosławnych, do pewnego stopnia już zasymilowanych ze środowiskiem rzym. katolickim, może wznowić wygasłe już nastroje nacjonalistyczne na tym terenie i stanie się przyczyną waśni narodowościowo-wyznaniowych, gdyż od dłuższego już czasu rejestruje się próby powrotu wysiedlonych w 1947 r. na teren Ziemi Zachodnich Łemków do pow. nowosądeckiego, z zamiarem wykupowania gospodarstw rolnych i domów mieszkalnych wywołując niepokój u osadników, którzy obawiają się gremialnego powrotu Łemków na teren powiatu.

W tej sytuacji sprawę odłożono. Ks. Krysiak nie zrezygnował jednak z dalszych starań. Do połowy 1968 r. od czasu do czasu ponawiał starania zarówno w tut. Wydziale jak i w Prezydium PRN w Nowym Sączu, w związku z czym Wydział ponownie omówił sprawę z Kolektywem Powiatowym w Nowym Sączu. Z konsultacji tej wynikało, że Kolektyw – mając na względzie zaostrzającą się sytuację w stosunkach kościoła rzym. katolicki – Państwo, decyduje się na zmianę swego poprzedniego stanowiska w tej sprawie. W związku z tym zastanowiono się już tylko nad formą przejęcia, będącej przedmiotem starań ks. Krysiaka, cerkwi w Tyliczu, która teoretycznie znajduje się w użytkowaniu parafii rzym. kat., natomiast faktycznie jest prawie nie używana. Ponieważ jednocześnie do połowy ub. roku stan techniczny cerkwi był bardzo zły i mimo kilku wezwań Wojewódzkiego Konserwatora/cerkiew stanowi zabytek III klasy/ do podjęcia remontu obiektu, proboszcz parafii nie uczynił nic, by obiekt

uchronić przed dalszym niszczeniem, przeto Wydział postanowił wykorzystać ten fakt przeciwko dotychczasowymi użytkownikami w ten sposób, że na miejsce udadzą się przedstawiciele Prezydium PRN, którzy dokonają wizji lokalnej, stwierdzą karygodne zaniedbania powierzonego pieczy proboszcza zabytkowego obiektu, zabiorą klucze, które po upływie kilku tygodni przekażą kościołowi prawosławnemu a ten natychmiast rozpocznie remont obiektu. Po przybyciu na miejsce, przedstawiciele prezydium PRN stwierdzili jednak, że wokół cerkwi ustawione są rusztowania a proboszcz rozpoczął właśnie remont.

W tej sytuacji sprawa znów stanęła na martwym punkcie, a przedstawiciel kościoła prawosławnego, ks. Krysiak, zniechęcony prawdopodobnie kilkuletnimi, bezowocnymi staraniami, w roku bieżącym nie odwiedził już Wydziału. Natomiast proboszcz parafii prawosławnej w Krakowie, ks. [Eugeniusz] Lachocki, po wizycie metropolity Filareta [Denysenko] w Krakowie, starał się w Wydziale wstępnie zorientować, czy Wydział zgodził by się na odprawianie nabożeństw prawosławnych w obiekcie użytkowanym przez kościół rzym. kat. w Krynicy, za zgodą naturalnie miejscowego proboszcza rzym. katolickiego. Wydział odroczył podjęcie decyzji w tej sprawie do września br., wychodząc z założenia, że tego rodzaju symbioza nie byłaby pożądana.

Przekładając niniejszą informację Wydziału prosi Urząd o wytyczne co do dalszego postępowania w tej sprawie.

STEFAN PACHOLEK
Kierownik Wydziału

BIBLIOGRAFIA

I. ŹRÓDŁA

ŹRÓDŁA RĘKOPIŚMIENNE

Archiwum Akt Nowych, Urząd do spraw Wyznań, sygn. 25/730, 131/396, 131/398, 139/36.

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Akcja „Wisła” 1947. Dokumenty i materiały, E. Misilo (red.), Warszawa 2013.

Dekret z dnia 28 września 1949 r. o zmianie dekretu z dnia 5 września 1947 r. o przejściu na własność Państwa mienia pozostającego po osobach przesiedlonych do Z.S.R.R., Dz.U. z 1949 r. Nr 53, poz. 404.

Dekret z dnia 31 grudnia 1956 r. o wyłączeniu z województw miast: Krakowa, Poznania i Wrocławia oraz nadaniu miejskim radom narodowym tych miast uprawnień wojewódzkich rad narodowych, Dz.U. z 1957 r. Nr 1, poz. 1.

Dekret z dnia 5 września 1947 r. o przejściu na własność Państwa mienia pozostającego po osobach przesiedlonych do Z.S.R.R., Dz.U. z 1947 r. Nr 59, poz. 318.

Dekret z dnia 7 lipca 1945 r. o utworzeniu województwa rzeszowskiego, Dz.U. z 1945 r. Nr 27, poz. 168.

Drugi powszechny spis ludności z dn. 9 XII 1931 r. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo krakowskie bez miasta Krakowa, Warszawa 1938.

Drugi powszechny spis ludności z dn. 9 XII 1931 r. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. Miasto Kraków, Warszawa 1938.

Repatriacja czy deportacja. Przesiedlenie Ukraińców z Polski do USRR 1944–1946, t. 1: *Dokumenty 1944–1945*, E. Misilo (red.), Warszawa 1996.

Repatriacja czy deportacja. Przesiedlenie Ukraińców z Polski do USRR 1944–1946, t. 2: *Dokumenty 1946*, E. Misilo (red.), Warszawa 1999.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 4 grudnia 1931 r. w sprawie zniesienia oraz zmiany granic niektórych powiatów na obszarze województwa krakowskiego, Dz.U. z 1932 r. Nr 1, poz. 3.

Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej. Opracowany na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dn. 30 września 1921 r. i innych źródeł urzędowych, t. 12: *Województwo krakowskie*, Warszawa 1925.

Szematyzm. Katalog świątyń i duchowieństwa prawosławnej diecezji przemysko-nowosądeckiej, R. Dubec, J. Felenczak (oprac.), Gorlice 1999.

Shematyzm hreko-katolyts'koho dukhovenstva Apostol's'koyi Administratsiyi Lemkivshchyny 1936, L'viv 1936.

Shematyzm hreko-katolyts'koho dukhovenstva zluchenykh eparkhiy Peremys'koyi, Sambirs'koyi i Syanits'koyi za rik bozhyy 1928, Peremysl' 1928.

II. LITERATURA

Bankowicz B., *Kościół katolicki w Polsce pod rządami komunistów*, „Politeja”, 13 (2016), nr 6(45), s. 317–334.

Barwiński M., *Geograficzno-polityczne uwarunkowania sytuacji Ukraińców, Łemków, Białorusinów i Litwinów w Polsce po 1944 roku*, Łódź 2013.

Drozd R., Halczak B., *Dzieje Ukraińców w Polsce w latach 1921–1989*, Warszawa 2010.

Dubec R., *Z dziejów parafii prawosławnych na Łemkowszczyźnie w okresie międzywojennym*, Gorlice 2011.

Dudra S., *Integracyjna i kulturotwórcza rola Cerkwi w życiu prawosławnych Łemków* [w:] *Łemkowie*, B. Machul-Telus (red.), Warszawa 2013, s. 61–77.

Dudra S., *Odbudowa prawosławnej sieci parafialnej na Łemkowszczyźnie po 1956 roku jako element wielokulturowości regionu*, „Studia z Geografii Politycznej i Historycznej”, 3 (2014), s. 307–320.

Halczak B., *Dzieje Łemków od średniowiecza do czasów współczesnych*, Warszawa 2015.

Kasprzycki M., *Kadra Referatu ds. Bezpieczeństwa / ds. Służby Bezpieczeństwa KP MO/KMiP MO w Nowym Sączu w latach 1957–1975*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989”, 15 (2017), nr 1, s. 19–77.

Kroh A., *Kazimierz Węglarski (1911–1990)*, „Rocznik Sądecki”, 22 (1994), s. 437–438.

Leśniak J., *Nowa encyklopedia sądecka*, Nowy Sącz 2017.

Lewicki J., *O początkach klasyfikacji zabytków. O wadach i zaletach polskich systemów wartościowania zabytków*, „Ochrona Dziedzictwa Kulturowego”, 1 (2016), nr 2: *Klasyfikacja i kategoryzacja w systemie ochrony zabytków*, s. 91–108.

Mironowicz A., *Kościół prawosławny na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*, Białystok 2005.

Miroszewski K., *Centralny Obóz Pracy Jaworzno (1945–1950)* [w:] *Obóz dwóch totalitaryzmów Jaworzno 1943–1956*, t. 2, R. Terlecki (red.), Jaworzno 2007, s. 48–69.

Moklak J., *Kształtowanie się struktury Kościoła prawosławnego na Łemkowszczyźnie w Drugiej Rzeczypospolitej* [w:] *Przez dwa stulecia XIX i XX w. Studia historyczne ofiarowane prof. Wacławowi Felczakowi*, W. Frazik (red.), Kraków 1993, s. 51–77.

- Moklak J., *Łemkowszczyzna w Drugiej Rzeczypospolitej. Zagadnienia polityczne i wyznaniowe*, Kraków 1997.
- Moklak J., *Życie polityczne i religijne ludności łemkowskiej powiatu krośnieńskiego w latach 1918–1939 (z uwzględnieniem Pogórza Strzyżowskiego)* [w:] *Ruś krośnieńska. Szkice i studia na temat „wyspy” łemkowskiej*, S. Dubiel-Dmytryszyn (red.), Węglówka 2013, s. 39–55.
- Motyka G., *Od rzezi wołyńskiej do akcji „Wisła”. Konflikt polsko-ukraiński 1943–1947*, Kraków 2011.
- Ryńca M., *Administracja Apostolska Łemkowszczyzny w latach 1945–1947*, Kraków 2001.
- Sala B.G., *Synagogi krakowskie*, Łódź 2019.
- Sosna G., Troc-Sosna A., *Hierarchia i kler Kościoła prawosławnego w granicach II Rzeczypospolitej i Polski powojennej w XIX–XXI wieku*, Ryboły 2012.
- Urban K., *Struktura administracyjno-kościelna w latach 1939–1992* [w:] *Kościół prawosławny w Polsce dawniej i dziś*, L. Adamczuk, A. Mironowicz (red.), Warszawa 1993, s. 48–74.
- Urban K., *Z dziejów Kościoła prawosławnego na Łemkowszczyźnie w latach 1945–1947*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie”, 460 (1995), s. 79–97.
-